

**הקשר בין משתני רקע ועמדות מורים ותלמידים
כלפי סגנונות ניהול כיתה של מורים לבין מאפייני
התנהגות של תלמידים**

חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה"

מאת:

לירז יעקובי זילברברג

בית הספר לחינוך

הוגש לסנט של אוניברסיטת בר-אילן

ניסן, תשע"ה

רמת גן

תקציר

במערכת יחסי הגומלין שבין מורים ותלמידים תפקיד המורה להקנות ידע, מיומנויות והכשרה אינטלקטואלית, לעצב את אופי תלמידיו ולהנחיל להם ערכים. תפקיד התלמיד להתחנך וללמוד. שני התפקידים כרוכים לעתים בקשיים ובהסתגלות לדרישות תקן ולדרישות ממסדיות. הציפיות הנלוות לשני התפקידים עלולות להוליד מצבי קונפליקט, וסגנונות ניהול הכיתה יכולים לענות על מצבים אלה.

מטרת העבודה הנוכחית הייתה לבחון קשרים בין סגנונות ניהול כיתה לבין מאפייני התנהגות של תלמידים, כמו כן, לבחון קשרים בין משתני הרקע לבין סגנונות ניהול כיתה ומאפייני התנהגות התלמידים, הן בדיווח התלמידים והן בדיווח המורים. בהתבסס על הרקע התיאורטי שיערנו כי ימצאו קשרים חיוביים בין סגנונות ניהול כיתה חיוביים של מורים ומאפייני התנהגות חיוביים של תלמידים וכן קשרים חיוביים בין סגנון ניהול כיתה שלילי של מורים ומאפייני התנהגות חיוביים של תלמידים, כמו גם קשרים בין משתני הרקע לבין סגנונות ניהול כיתה ומאפייני תגובות התלמידים, הן בדיווחי התלמידים והן בדיווחי המורים. כמו כן, שיערנו כי ימצאו הבדלים בין מורים לתלמידים ביחסם לסגנונות ניהול כיתה והבדלים בין מורים לתלמידים ביחסם למאפייני תגובות התלמידים. ולבסוף בדקנו את הקשרים שבין סגנונות ניהול כיתה לבין מאפייני התנהגויות התלמידים, על פי דיווח התלמידים בזרם החינוך הממלכתי ובזרם החינוך הממלכתי-דתי.

במחקר השתתפו 848 תלמידי כיתות ו עד יב הלומדים בבתי ספר ממלכתיים ובבתי ספר ממלכתיים-דתיים, ו-236 מורים המלמדים באותן כיתות, באותם בתי ספר. המשתתפים ענו לשאלון בן חמישה חלקים: (א) פרטים אישיים; (ב) סגנון ניהול כיתה על פי ששת הסגנונות שהוצגו לעיל;

(ג) מידת האחריות; (ד) מידת צייתנות, הימנעות והתנגדות; (ה) מקום להתבטאות חופשית. שאלון התלמידים היה שונה משאלון המורים, אך המבנה של שני השאלונים דומה. במחקר הנוכחי הוגדרו שישה סגנונות ניהול כיתה של מורים: (א) רמיזה לא-מכוונת; (ב) שיחה עם התלמיד; (ג) עירוב התלמידים בחוקי הכיתה; (ד) הכרה פומבית בהתנהגויות חיוביות של התלמידים; (ה) הענשה והגברת עצמת העונש; (ו) טכניקות אגרסיביות. סגנונות אלה עשויים להשתנות בהתאם למדיניות בית הספר, סגנון המורה ואופי תלמידיו. במחקר זה נבחנו סגנונות ניהול כיתה וקשרם למאפייני התנהגות תלמידים במושגים של התנגדות והימנעות, התנהגות צייתנית והתנהגות אחראית.

על סמך הרקע התאורטי הקיים, נמצא כי מורים המרבים להשתמש בסגנונות ניהול כיתה חיוביים ומערבים הכרה בהתנהגויות חיוביות של תלמידים באמצעים כגון שיחה עמם, רמיזה על התנהגותם ועירובם בקביעת כללי ההתנהגות בכיתה נקשרו למאפיין התנהגות התלמידים החיובי אחריות. לעומת זאת, מורים המרבים להשתמש בסגנונות ניהול כיתה שליליים המערבים הענשה או טכניקות אגרסיביות אחרות נקשרו למאפייני התנהגות התלמידים הימנעות או התנגדות. בהמשך, על סמך הרקע התאורטי הקיים, נמצאו סגנונות ניהול כיתה חיוביים בקשר חיובי עם צייתנות תלמידים המבוססת על חזקות של המורים כגון יחסי אנוש, ידע מקצועי וערכים אישיים. סגנונות ניהול כיתה שליליים, לעומת זאת, נקשרו שלילית לצייתנות תלמידים המבוססת על אגרסיביות או על פחד מענישה.

בהמשך, בהשוואה בין יחסם של מורים לבין יחסם של תלמידים לסגנונות ניהול כיתה ולמאפייני התנהגות התלמידים, נמצא כי מורים ידווחו על סגנונות ניהול כיתה שליליים במידה רבה יותר מאשר תלמידים. כן נמצאו הבדלים בין האופן שבו מורים תופסים את מאפייני התנהגויות התלמידים ובין האופן שבו תלמידים תופסים אותם. למשל, נמצא כי מורים יתפסו את התנהגות התלמידים אחראית פחות מכפי שתלמידים יתפסו אותה. לבסוף, מוצעים במחקר זה ארבעה מודלים נפרדים למורים ולתלמידים. באמצעות מודלים אלה נבחנים הקשרים בין סגנון ניהול כיתה לבין התנהגויות התלמידים, הן בזרם החינוך הממלכתי הן בזרם החינוך הממלכתי-דתי.

הדיון המורכב הבוחן את הקשרים שבין מורים ותלמידים ומתבסס על הרקע התיאורטי מוצא כי סגנונות ניהול כיתה חיוביים נמצאים בקשר חיובי עם אחריות תלמידים. מורים המרבים לשוחח עם תלמידיהם על בעיות ההתנהגות שלהם ורומזים להם כשנוצרת בעיית התנהגות בשיעור מעוררים בקרב תלמידיהם כוחות חיוביים בהם שיתוף פעולה, מעורבות אישית וקהילתית הגברת המוטיבציה ללימודים וכיוצא באלה. כן עולה מתשובות התלמידים כי ככל שהמורה מכיר בהתנהגויותיהם החיוביות יגברו גילויי האחריות בקרב תלמידיו.

עוד עולה כי מורה המערב את תלמידיו בקביעת כללי ההתנהגות בשיעור ירבה להשתמש בסגנונות ניהול כיתה שליליים לצד סגנונות ניהול כיתה חיוביים. כלומר, מורים קשובים המרבים להשתמש הן בסגנונות הניהול החיוביים הן בשליליים ינקטו אמצעים מגוונים כדי להחזיר לידיהם את השליטה והסמכות. כן נמצא קשר בין הענשת התלמידים ובין השיחה עמם וכן קשר בין מורים שהרבו להעניש את תלמידיהם אך גם הקפידו לרמוז להם על התנהגותם. ממצאים אלה מצביעים על אופיים של סגנונות ניהול כיתה שליליים שהתלמידים תופסים יעילים. עם זאת, יש להבדיל בין

מורים קשובים ומעורבים הבוחרים לנקוט על פי צורך סגנון ניהול כיתה שלילי המערב הענשה, לבין מורים אגרסיביים.

זאת ועוד, מדיווחי המורים עולה כי מורים המרבים לשוחח עם תלמידיהם ולערבם בקביעת חוקי הכיתה, הרומזים להם על התנהגותם ומכירים בהתנהגויותיהם החיוביות יצליחו להעצים את מידת האחריות של תלמידיהם. לעומת זאת, מורים שסגנון ניהול הכיתה שלהם מאופיין באגרסיביות, תלמידיהם יהיו נמנעים.

ביחס לדיון המשווה בין הזרם הממלכתי לזרם הממלכתי דתי עלו בבירור מאפיינים דומים רבים. כך מצאנו קשרים בין סגנונות ניהול כיתה חיוביים של מורים ומאפייני התנהגות חיוביים של תלמידים. בנוסף נמצא קשר דומה בשני הזרמים בין סגנון ניהול כיתה אגרסיבי ומאפיין התנגדות והימנעות התלמידים. מכאן ניתן להסיק כי מורה, משני המגזרים, שינקוט סגנון ניהול כיתה אגרסיבי של שליטה, במטרה לפתור קונפליקט, עשוי להיתקל בהתנגדות או הימנעות של תלמידיו. יחד עם זאת, שימוש בסגנון ניהול כיתה חיובי של מורה המרבה לרמוז לתלמידיו על התנהגותם במהלך השיעור, נמצא קשור בציינות תלמידים. בעוד שבזרם הממלכתי דתי ציינות תלמידים נמצאה קשורה בסגנון ניהול כיתה שלילי, הענשה. יתכן שממצאים אלו מצביעים על הבדלים בין המגזרים בכך שמורה מהזרם הממלכתי דתי עדיין זוכה בציינות קונפורמית של תלמידיו, מתוך צרכם בשייכות ובדבקות בנוהל המקובל, בעוד שציינות מסוג זה אינה מאפיינת עוד את החברה הליברלית הבאה לידי ביטוי בזרם הממלכתי, המציבה את הפרט במרכז ההווה.

מחקר זה מספק חוליה נוספת בשרשרת מחקרים העוסקים בסגנונות ניהול כיתה. ייחודו בבירור השיטתי והכמותי של סגנונות ניהול כיתה ומשתני הרקע, בהתייחסות למגוון סגנונות ניהול כיתה ומאפייני תגובות התלמידים, תוך דיון על הקשרים המורכבים באינטראקציה החברתית בכיתה. כמו כן, התייחסות לנקודת המבט של התלמידים לצד זו של המורים, יש בה בכדי לתרום להבנה מעמיקה ומקיפה של מערכת היחסים בניהם. העבודה גם מבקשת לבחון את הקשרים שבין

סגנונות ניהול כיתה ומאפייני התנהגות התלמידים בזרם הממלכתי והממלכתי דתי. נראה שההתייחסות למגזרי החינוך מהווה אתגר מחקרי הן מבחינה אמפירית והן מבחינה תיאורטית. נראה כי נכון לבתי הספר לשוב ולבצע מחקר מעין זה בכל כמה שנים, ולברר את סגנונות ניהול הכיתה של מוריהם ואת מאפייני התנהגות תלמידיהם. מחקרים מסוג זה יספקו לבתי הספר תאוריות ומודלים מעשיים לניהול כיתה, ובאמצעותם יוכלו הצוותים החינוכיים לבסס נורמות אישיות וחברתיות בקרב התלמידים, שישרתו את יעדיהם החינוכיים. ניסיונם הרב והמגוון של המורים והמשוב שיתקבל מהם ומתלמידיהם יכולים לספק בסיס תאורטי עשיר, ולשכלל את

הפרקטיקה של הבניית סגנונות ניהול כיתה. מחקר שיטתי מסוג זה יאפשר לעצב סגנונות ניהול כיתה לא רק באופן אינטואיטיבי, אישי לכישוריו ולאופיו של מורה אחד, אלא כמדיניות ניהול, כחלק מן ה"אני מאמין" של בית הספר ושל יחסו למוריו ולתלמידיו